

F. C. SKAAR

De eldste
norske Uniformer

i

De Sandvigske Samlinger

Særtryk af Chakotens Skrifter I

KØBENHAVN — LILLEHAMMER

1948

Noen gamle norske uniformer

Av *Fritz C. Skaar.*

Så lenge man studerer uniformering teoretisk, d. v. s. etter bestemmelsene i reglementer og ved approbasjonstegninger, er det hele forholdsvis enkelt. Vanskelighetene begynner først når man skal anvende denne viten på foreliggende uniformer eller samtidige tegninger. Da viser det seg ofte at man støter på avvikelser fra modellen, sammenblandinger og tilsynelatende rene anakronismer, som det ikke alltid er like lett å forklare. Å tidfeste en slik uniform er ofte meget vanskelig.

De Sandvigske Samlinger på Maihaugen, Lillehammer, har endel gamle uniformer som tør være av interesse fordi de skriver seg fra en periode hvorfra der er bevaret meget få soldateruniformer. Da den danske og norske hær hadde de samme modeller og reglementariske bestemmelser, har de alminnelig interesse for uniformsforskningen i begge land.

Jeg skal nedenfor gjennomgå noen av uniformene i denne samling.

Den eldste er en nesten knesid rød kjole (nr. 6640) med gul, høy, stående krave; smale gule rabatter med 7 store, halvrunde tinnknapper; små, gule oppslag med rød klaff med 3 store knapper; store, blinde lommeklaffer med hvit kant. Kjolen har splitt med 2 folder på hver side. Skjötene er ikke oppheftet. Alle knapper ved splitt og lommeklaffer er borte. De bevarte knapper er 2,3 cm i diameter. På rabattene er de 6 nederste ordnet i grupper på 2 mens den 7. står med noe større avstand helt oppe ved kraven. Rabattene er fastsydde og kjolen kan

ikke knappes. Derimot kan den lukkes med 2 hekter med en felles hempe av tvunnet, rød tråd ved 3. knapp ovenfra. Hempen ser nyere ut enn kjolen, men da hektene ser

Fig. 1

Kjole for hoboist. 2. Trondhjemske Regiment 1773—89—1800.
(SSL nr. 6640).

ekte ut, er det i tilfelle bare maljene som er erstattet med hempen.

Oppslagene har överst en sølvtesse — underoffisersdistinksjon — og da kjolen har hatt svalereder, hvorav det gule tøy til det ene ennå finnes i behold, må den ha vært båret av en hoboist.

Innvendig er det 2 lommer motsvarende de blinde lommeklaffer.

Tøyet er rødt, grovt vadmél, det gule noe finere vadmél, henimot klede. Foret er av gråhvit, meget grov bai.

Kravens gule tøy er brettet inn forfra og ovenfra slik at en liten stripe av innersiden av kraven — foran og överst — er gul. Resten er av forbai. Kraven er avstivet ved stikkninger.

Kjoletypen, bortsett fra krave og oppslag, peker tydelig på den første rabattkjole som ble innført i Norge —

i 1758 ved det gevorbne og i 1773 ved det nasjonale infanteri. Den ble avløst i 1789 av den første korte kjole samtidig med forandringer av regimentenes distinksjonsfarver.

Krave og oppslag stemmer som nevnt ikke med kjolemodellen. 1773 års kjole skulle hatt små runde oppslag og en liten nedfallende krave.

Distinksjonsfarven — gult med hvite knapper — er 1. Trondhjemske Regiments inntil 1789. Dette år fikk regimentet gult med hvit kant, mens dets tidligere farve ble overtatt av 2. Trondhjemske Regiment.

Oppslagene er forandret overensstemmende med modellen av 1789, og den stående krave kom først i bruk henimot 1800. Jeg antar derfor at en bør se bort fra tiden før 1789 og gå ut fra at kjolen har tilhørt 2. Trondhjemske Regiment.

Regimentets munderingsterminer i 1780—90 årene kan visstnok forklare hvorfor denne gamle modell er blitt forandret og brukt lenge etter at den skulle vært avløst av nye modeller.

Etter „Generaltabelle über den Zustand der sämtlichen Ober- und Untermundierung von der Nordschen Armee beym Schluss des Jahres A^o 1791”*) anla Regimentet sine munderinger slik:

Nasjonale underoffiserer ved 1. bataljon i 1785 og ved 2. bataljon i 1777. Da terminen var 6 år, synes 1777 å være feilskrift for 1787. Det skulle da gis nye henholdsvis i 1792 og 94.

Nasjonale menige ved 1. bataljon i 1786 og ved 2. bataljon i 1779. Med 12 års termin skulle de ha nye i 1799 og 1793.

Ved årsskiftet 1791/92 lå nye munderinger for hele styrken ferdig på regimentsdepotet.

De gevorbne hadde bare 3 års termin, så de kan en i denne forbindelse se bort fra.

Nå vet vi intet sikkert om hvilken modell de unifor-

*) Hærens Arkiv, København, nr. 105.

mer var av som lå ferdige. Resolusjonen om innførelsen av ny uniform i 1789*) synes imidlertid å tyde på at det må ha vært den nye. Det står nemlig at det med anleggelse av den nye mundering skal "gjøres begynnelse ved de norske regimenter som skal anlegge den nye mundering forinnen deres munderingstermin er til ende."

Det er mulig at det er denne bestemmelse som gjør at regimentet allerede i 1791 har liggende ferdig mundering for kommende termin.

Regner en med at det var uniformer av ny modell vil det være det ugunstigste for vår undersøkelse. Allikevel har i såfall den gamle type vært brukt til ut i 1792. Har man fulgt terminen, har soldatene brukt den til 1798 og underoffiserene til 1793.

Sikkert er det iallfall at den gamle mundering har vært brukt etter 1789, og det er sannsynlig at den også har vært i bruk etter at regimentets linjebataljoner har avlagt den. Det er da intet påfallende i at den er blitt forandret m. h. t. krave og oppslag.

I Generaltabellen opplyses det nemlig at man til Regimentets 900 mann landvern ikke hade noen overmundering. "Die 900 manglende Röcke für den Landvern, sollen nach der Einmeldung des Regiments von der alten Mundierung als brauchbar genommen werden".

Dette betyr at kjolene er gått over til landvernet, de siste kanskje så sent som i 1799, for å holde ennå en 12årsperiode. Så sent blir det meget rimelig at ialtfall en underoffiser har modernisert sin gammelmodige mundur.

Da De Sandvigske Samlinger kjøpte kjolen, ble det opplyst at den hadde vært brukt ved Lier 1808 av Ole Kvendbö, Haugen, Stangvik. Dette sted ligger i 2. Trondhjemske Regiments distrikt så det stemmer godt. Derimot må en nok sette spørsmålstegn ved "brukt ved Lier 1808". Der deltok det ingen avdeling av regimentet. Derimot var regimentets grenaderbataljon med i kampen ved Trangen.

*) Danske Rigsarkiv res. 23/1 nr. 60/1789.

I 1814 var en bataljon med ved Lier, mens resten av regimentet, landvernet medregnet, tjenstgjorde nordfjells hvor det ikke forekom kamphandlinger.

Det er rimeligst å anta at angivelsen bare betyr at bærereren var med i 1808 eller 1814, og at Lier senere er føyet til fordi det nå er et av de kjente navn fra disse krigsårene.

Skal vi gå ut fra at tradisjonen har rett i at kjolen er brukt så sent som 1808 eller 1814 kan den ikke ha vært båret av noen linjesoldat. Det må ha vært en landvernsmann.

Jeg antar kjolen bör betegnes som en underoffiserskjole av modell 1773 med distinksjonsfarve for 2. Trondhjemske Regiment 1789. Krave og oppslag er forandret i 1790 årene, og kjolen har vært båret av en landverns-hoboist i 1808.

Den neste uniformskjole (6639) er av typen 1789 bortsett fra at kraven er opprettstående.

Kjolen er rød, med gul krave, oppslag og rabatter, hvitt underfor som vises i trekantede oppklaffinger foran og i kantene om lommeklaffene (foldene) bak, og med halvrunde tinnknapper, 2,5 og 1,7 cm i diameter.

Fig. 2.
Kjole for hoboist. 2. Trondhjemske Regiment 1789—1800.
(SSL nr. 6639).

Rabattene er smale med 6 små knapper i hver, de 4 midterste i grupper på 2, den øverste og nederste alene i noe større avstand enn mellom gruppene. Kjolen kan hektes helt sammen ved hjelp av hekker og maljer.

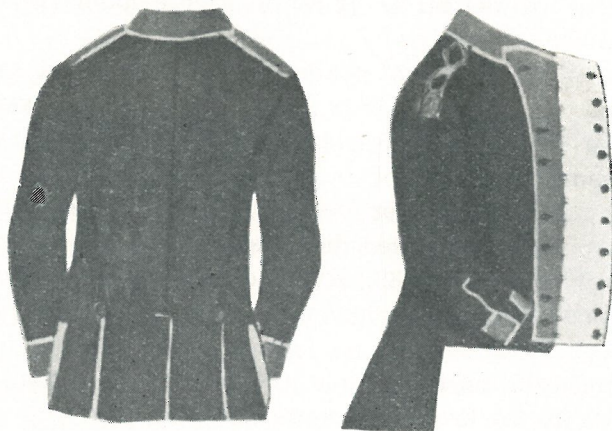

Fig. 3.

Kjole for menig og underoffiser 1789.
Approbasjonstegning (Hærens Arkiv, K havn nr. 85—87).

Oppslaget er overensstemmende med 1789 års modell. Det har øverst en sølvtesse (underoffisersdistinksjon).

På skuldrene er gule svalereder besatt med 3 sølv-tresser nedover, endende i små sølvfrynser og 1 tresse tversover langs nedre kant. Dessuten er det en under-offisersdistinksjon av sølvtesse lagt i 3 ringer, med korte sølvfrynser ytterst på skulderen. Tressen er fastsydd på rødt tøy klippet til etter tressens kontur, festet med en liten tinnknapp øverst og fastsydd i skuldersømmen.

Distinksjonen svarer til 1789 års underoffisersdistinksjon.

Kjolen har en kort splitt bak med lommer på begge sider. Der hvor splitten begynner er det på hver side en stor knapp.

Kraven er opprettstående, dobbelt og sydd sammen foran og nederst slik at den er gul både utenpå og inni.

Tøyet er som i foregående, grovt vadmél med noe finere i krave, oppslag, rabatter og oppklaffinger. Foret er grov, hvitgrå bai.

Dette er en kjole for hoboist ved 2. Trondhjemske Regiment. Modellen er 1789, men kraven er forandret omkring 1800.

Kjolen er sammen med 4 andre (se nedenfor) forært Samlingene fra en gård i Ringsaker. Da dette ikke er i 2. Trondhjemske Regiments distrikt opplyser det intet om kjolens opprinnelse.

Fra samme sted har Samlingene 3 like kjoler (nr. 6635, 6636 og 6637): Röd med grönn krave, oppslag og rabatter med hvit kant, hvite oppklaffinger og tinnknapper.

Snittet ligner foregående kjole, men der er ikke splitt bak, bare blinde lommeklaffer markert ved en hvit kant. Det finnes ikke andre lommer enn en liten innerlomme på venstre side.

Knappene sitter som på foregående, men er noe mindre, 2,2 og 1,6 cm og har på baksiden navnet Rudolphi.

Kraven er likeledes som foregående. Den hvite kant er foran og rundt nederst.

Fig. 4.
Kjole for menig. Oplandske Regiment 1800—1812.
(SSL nr. 6635).

Kjolen har grønne skulderklaffer med hvit kant. Den kan lukkes foran med hekter og maljer. Rabattene er bredere og fremkommet ved en virkelig ombretting av tøyet. De er knappet på henholdsvis høyre og venstre knapperad. Knappes de opp her, kan de brettes over og knappes på den motstående knapperad hvorved kjolen blir helt lukket foran.

Oppklaffingene er noe lengere og smalere enn på foregående kjole.

Bestemmelsen av disse kjoler byr ikke på noen vanskeligheter.

Det er menige kjoler fra Oplandske Regiment i tiden etter at man var begynt å bruke høy krave, men før uniformsforandringen i 1812. Ringsaker, hvorfra kjolene er kommet ligger i Regimentets distrikt.

Den fjerde kjole fra samme sted (6642) er forøvrig helt lik de foregående, men den har spisse oppslag uten knapper, etter uniformsbestemmelsene av 1812. Den har bare en liten skulderklaff på venstre side. Den går fra ca 2 cm innenfor skuldर्सømmene og er festet ca 1 cm

Fig 5.
Offiserskjole. Trondhjemske Dragonregiment 1812—14.
(SSL nr. 6641).

opp på kraven med en liten knapp. Den viser tydelig spor etter besetning med sølvtresse og skulle derfor være korporalsdistinksjon.

Rabattknappene er 1,8 cm, skulderklaffknappen 1,6 cm med navnet Rudolphi på undersiden.

Endelig skal nevnes en offiserskjole (6641) av karmosinrødt klede med grønn krave, oppslag og rabatter med hvit kant, hvitt underfor, som vises i smale oppheftninger i skjötene, samt 1,8 cm flate tinnknapper.

Foret er av middelsgrov gråhvit bai.

Rabattene er bredere, men fastsydde. Kjolen lukkes ved hefter og maljer.

Kraven er som på de foregående. Oppslagene er spisse, åpne i sömnen og uten knapper.

Skjötene er meget lange. Oppheftingene er fastsydde, men lukkningen markeres ved en knapp.

På begge sider av splitten, överst, er en knapp. Under og til siden herfor er blinde lommeklaffer kantet med hvitt.

Der er ingen lommer i kjolen. Det ses heller ikke spor etter distinksjoner, som skulle vært metalltrådrosetter på ermene.

Kjolen er kommet fra en gård i Östre Gausdal, hvilket ikke gir noe holdepunkt, da den etter kjole- og distinksjonsfarven skulle tilhøre Trondhjemske Dragonregiment etter 1812.

Hvilken betydning en skal tillegge at kjolen er uten lommer og distinksjoner er vanskelig å si. Den gjør et helt ekte inntrykk, men det er unektelig påfallende.

Som man vil ha sett er det bare kjolefarven som skiller denne kjole fra Oplandske Regiment i hvis distrikt Östre Gausdal ligger. Den karmosinrøde farve er imidlertid helt tydelig og da kan det ikke være annet enn en dragonkjole. Karmosinrødt ble betraktet som et privilegium for kavaleri og artilleri og det er neppe trolig at en infanterist har formastet seg til å bruke denne "fine" farve.

Den røde kjolefarve begynte å forsvinne fra Hæren i 1812 da de lette tropper fikk grå uniformer. Jegerne og skiløperne hadde hatt grønne kjoler helt siden 1789. I 1814 bestemte Kong Christian Frederik (den senere Christian VIII) at Hærens munderingsfarve fremtidig skulle være grå, men bestemmelsen fikk som rimelig kan være, liten betydning.

Etter 1814 førte unionskongen en iherdig kamp mot alle den norske Hærs tradisjoner fra foreningstiden med Danmark. Emblemer på fanene — Dannebrogsmarket, Elefantordenen og lignende — ble sprettet av og de kongelige navnetrekk f. eks. på dragonpallaskene ble slipt bort. Den røde uniform var selvfølgelig i høy grad anathema, men p. g. a. dårlige tider var den ikke så lett å erstatte. Enkelte avdelinger brukte den ennå lenge, således Nummedalske Korps, som av den grunn ikke fikk lov til å delta i leiren på Bonarp Hede i Skåne i 1819 og på Etterstad ved Oslo i 1821*).

En gammel offiser har fortalt meg at da han gjorde sin første rekruttskole som löytnant i Bergen i 1864, hadde rekruttene ennå, men for siste gang, rød kjole. Så det var en seiglivet mundur.

Etter hvert som avdelingene gikk over til nyere uniformer og fikk tilstrekkelige reservebeholdninger, ble de gamle solgt ved auksjon. Dette tror jeg er årsaken til at man overhodet finner menige uniformer i privat eie. Selvom mundering og utrustning ble oppbevart i legdet, altså i soldatens bopel, så var det Statens eiendom. Og uttjente soldater fikk ikke beholde uniformen uten at den var så utslitt at ikke engang landvernet kunne bruke den.

Her har vi årsaken til at det nå finnes så lite håndgripelig uniformsmateriale fra eldre tid. Men dermed får også det lille som finnes desto større verdi.

*) Oberstlieutenant Jens Christian Schröders Erindringer (Kria 1924) s. 57.